

Ewa Pogorzała

Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa w Zamościu

Nauczanie języka niemieckiego jako języka mniejszości narodowej we współczesnej Polsce

Słowa kluczowe: mniejszość niemiecka w Polsce, nauczanie języków mniejszości w Polsce, podtrzymywanie tożsamości etnicznej

Keywords: German minority in Poland, teaching of minority languages in Poland, sustain ethnic identity

Uwagi wstępne

W okresie PRL szkoły z niemieckim językiem nauczania dla tzw. uznanych Niemców zostały stworzone na początku lat 50. XX w. i funkcjonowały do lat 60. W związku z wyjazdami ludności niemieckiej, placówki te stopniowo wygaszano. Konsekwentnie natomiast ówczesne władze odmawiały możliwości nauki języka niemieckiego dla tzw. ludności autochtonicznej/rodzimej. Mimo iż zniesiono zakaz nauczania języka niemieckiego jako obcego na obszarze tzw. Ziem Odzyskanych, *de facto* jednak także w takiej formie nauki języka nie prowadzono¹.

Dopiero po przełomie 1989 r. nastąpiło reaktywowanie nauki języka niemieckiego jako języka mniejszości narodowej. Przyjęcie w polityce narodowościowej identyfikacji etnicznej jednostek na podstawie kryterium subiektywnego, tj. deklaracji danej osoby, a w przypadku małoletnich – ich rodziców lub opiekunów prawnych, umożliwia naukę języka niemieckiego, organizowanego na zasadach przewidzianych dla języka mniejszości, osobom zainteresowanym nauką tego języka jako języka obcego, nieidentyfikujących się z mniejszością niemiecką w Polsce. Stąd też zasadniczym problemem jest to, na ile nauczanie służy rzeczywiście podtrzymaniu tożsamości narodowej, nie jest zaś jedynie nauką języka obcego w zwiększonym wymiarze w stosunku do liczby godzin przeznaczanych w planach nauczania na standardową naukę języków

¹ Zob. szerzej: E. Pogorzała, *Mniejszości narodowe i etniczne w polityce oświatowej państwa polskiego w latach 1944-1966*, Zamość 2009, *passim*.

obcych. Celem opracowania jest analiza stanu nauczania języka niemieckiego jako języka mniejszości narodowej we współczesnej Polsce, także w ujęciu retrospektywnym, tj. od lat 90. XX w.

Podstawę źródłową przedstawionych analiz stanowiły dane zastane. Były to przede wszystkim źródła prymarne: akty prawne, dane statystyczne, dokumenty i raporty władz publicznych oraz opracowania o charakterze naukowym. Wykorzystano metodę analizy instytucjonalno-prawnej, metodę porównawczą oraz analizę danych ilościowych.

Działania państwa polskiego na rzecz nauczania języka niemieckiego jako języka mniejszości narodowej

Na mocy ustawy z 6 stycznia 2005 r. o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym, mniejszość niemiecka została uznana za mniejszość narodową. Mniejszością narodową, w rozumieniu art. 2 ustawy, jest grupa obywateli polskich, która spełnia łącznie następujące warunki: 1) jest mniej liczebna od pozostałej części ludności Rzeczypospolitej Polskiej; 2) w sposób istotny odróżnia się od pozostałych obywateli językiem, kulturą lub tradycją; 3) dąży do zachowania swojego języka, kultury lub tradycji; 4) ma świadomość własnej historycznej wspólnoty narodowej i jest ukierunkowana na jej wyrażanie i ochronę; 5) jej przodkowie zamieszkiwali obecne terytorium Rzeczypospolitej Polskiej od co najmniej 100 lat; 6) utożsamia się z narodem zorganizowanym we własnym państwie².

Prawo do nauki języka dla grup mniejszościowych zostało zagwarantowane na poziomie ustawowym na początku lat 90. XX w. Ustawa z 7 września 1991 r. o systemie oświaty w art. 13 ustawy 1 stanowiła, iż „Szkoła publiczna umożliwia uczniom podtrzymywanie poczucia tożsamości narodowej, etnicznej, językowej i religijnej, a w szczególności naukę języka oraz własnej historii i kultury”³. Stosowane zapisy zawarte zostały w art. 20 i 21 Traktatu między Rzeczpospolitą Polską a Republiką Federalną Niemiec o dobrym sąsiedztwie i przyjaznej współpracy, podpisanego w Bonn 17 czerwca 1991 r.⁴ W 2007 r. została przyjęta strategia rozwoju oświaty mniejszości niemieckiej⁵.

Problematyka nauczania języka niemieckiego jako języka mniejszości była wielokrotnie przedmiotem zainteresowania sejmowej Komisji Mniejszości Narodowych

² Dz.U. Nr 17, poz. 141.

³ Dz.U. Nr 95, poz. 425.

⁴ Dz.U. z 1992 r. Nr 14, poz. 56.

⁵ *Strategia rozwoju mniejszości niemieckiej w Polsce*, marzec 2007, <http://mniejszosci.narodowe.mac.gov.pl/download/86/12965/2007.pdf> [12.06.2014].

i Etnicznych oraz Komisji Wspólnej Rządu i Mniejszości Narodowych i Etnicznych. Sprawy związane z nauczaniem języków mniejszości koordynuje na szczeblu centralnym Ministerstwo Edukacji Narodowej, a na szczeblu lokalnym właściwe kuratoria oświaty. W Kuratorium Oświaty w Opolu zostało utworzone stanowisko Pełnomocnika Opolskiego Kuratora Oświaty ds. Mniejszości Narodowych i Etnicznych oraz Kontaktów Zagranicznych⁶.

Szczególnie problematyczną kwestią w kontekście nauczania języka niemieckiego w Polsce są zaszłości historyczne, jak również kwestie związane z sytuacją Polaków w Niemczech i Niemców w Polsce. Wychodząc naprzeciw tym problemom, zapoczątkowane zostały polsko-niemieckie obrady okrągłego stołu. Wspólne Oświadczenie Okrągłego Stołu w Sprawie Wspierania Mniejszości Niemieckiej w Polsce oraz Polaków w Niemczech zostało podpisane 12 czerwca 2011 r. Obrady Okrągłego Stołu były prowadzone w trzech grupach roboczych, w tym dotyczącej nauczania języka ojczystego. Jednym z efektów rozmów była zapowiedź przeglądu przez właściwe instytucje państwowe funkcjonującej od kilku lat w Polsce strategii rozwoju oświaty mniejszości niemieckiej, przy udziale przedstawicieli mniejszości niemieckiej w Polsce oraz dokonanie jej pogłębienia i aktualizacji. W przyjętym porozumieniu zobowiązano się do podjęcia działań, mających na celu wsparcie mniejszości niemieckiej, w tym doskonalenie nauczycieli w zakresie nauczania języka niemieckiego, przygotowywanie nauczycieli do podjęcia nauczania dwujęzycznego; rozszerzenie procesu nauczania o naukę historii i geografii regionu i państwa, z którego obszarem kulturowym utożsamia się mniejszość niemiecka; tworzenie dwujęzycznych placówek oświatowych na terenach zamieszkałych przez mniejszość niemiecką w Polsce⁷.

Szczególnie doświadczenia z nauczaniem języka niemieckiego jako mniejszości – w opinii działaczy mniejszości niemieckiej – pokazywały, że są możliwości prawne i finansowanie, ale rodzice z jakichś przyczyn nie posyłają dzieci na naukę tego języka. Wychodząc naprzeciw temu problemowi, na wrzesień i październik 2014 r. Ministerstwo Administracji i Cyfryzacji zaplanowało kampanię promocyjną pod hasłem „Więcej języków mniejszości narodowych i etnicznych”. Jej celem jest m.in. zwiększenie obecności języków mniejszościowych w szkole. Ministerstwo zamierza zwrócić się do użytkowników języków mniejszości narodowych i etnicznych, aby aktywniej korzystali z przysługujących im praw do używania swoich języków ojczystych oraz kształcenia dzieci w tych językach. Kampania jest związana z Europejską

⁶ Kuratorium Oświaty w Opolu, *Nauczanie języka niemieckiego jako języka mniejszości narodowej w szkołach woj. opolskiego*, Opole, luty 2012 r. https://www.kuratorium.opole.pl/wwse/nauczanie_jezyka_mniejszosci_raport.pdf [12.09.2014].

⁷ <http://www.vdg.pl/attachments/article/13/O%20C5%9Bwiadczenie%20Okr%C4%85g%C5%82y%20St%C3%B3w%20PL.pdf>; <http://www.vdg.pl/pl/article/13-efekty-okraglego-stolu>; <http://www.vdg.pl/pl/article/12-grupy-robocze> [12.09.2014].

Kartą Języków Regionalnych lub Mniejszościowych. Polska ratyfikowała konwencję 12 lutego 2009 r. Kampania obejmuje kilka działań, skierowanych do określonych grup odbiorców. Przede wszystkim jest to kampania informująca samorządowców o zobowiązaniach wynikających z Europejskiej Karty Języków Regionalnych lub Mniejszościowych, polegająca na wydaniu i dystrybucji broszury skierowanej do gmin i powiatów, w której zostaną one poinformowane o zobowiązaniach wynikających z karty i zapoznane z korzyściami wynikającymi z nauczania języków mniejszościowych. Drugi moduł obejmował kampanię skierowaną do nauczycieli, promującą nauczanie o językach mniejszości narodowych (wydanie i dystrybucja konspektu lekcji dla nauczycieli). Ponadto przewidziano kampanię zachęcającą rodziców dzieci należących do mniejszości do korzystania z możliwości nauczania języków lub w językach ojczystych (wydanie i dystrybucja ulotki skierowanej do rodziców). Celem kampanii jest przede wszystkim poprawa wiedzy samorządowców na temat korzyści wynikających z nauczania języków mniejszości narodowych i etnicznych oraz wzrost liczby dzieci uczących się języków i w językach mniejszości⁸.

Kwestie szczegółowe związane z organizacją nauki obecnie reguluje rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z 14 listopada 2007 r. w sprawie warunków i sposobu wykonywania przez przedszkola, szkoły i placówki publiczne zadań umożliwiających podtrzymanie poczucia tożsamości narodowej, etnicznej i językowej uczniów należących do mniejszości narodowych i etnicznych oraz społeczności posługującej się językiem regionalnym⁹. Stanowi ono, iż przedszkola, szkoły i placówki publiczne umożliwiają uczniom należącym do mniejszości narodowych i etnicznych oraz społeczności posługującej się językiem regionalnym, o których mowa w ustawie z 6 stycznia 2005 r. o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym, podtrzymywanie i rozwijanie poczucia tożsamości narodowej, etnicznej i językowej przez prowadzenie: nauki języka mniejszości oraz nauki własnej historii i kultury. Szkoły mogą prowadzić także naukę geografii państwa, z którego obszarem kulturowym utożsamia się mniejszość narodowa, zajęcia artystyczne lub inne dodatkowe zajęcia. Naukę języka mniejszości lub języka regionalnego i naukę własnej historii i kultury w szkole organizuje dyrektor szkoły na pisemny wniosek rodziców (prawnych opiekunów) ucznia, składany na zasadzie dobrowolności. Wniosek składa się dyrektorowi szkoły przy zgłoszeniu ucznia do szkoły albo w toku nauki w szkole w terminie do 30 kwietnia każdego roku. Wniosek ten dotyczy całego okresu nauki

⁸ <http://mniejszosci.narodowe.mac.gov.pl/mne/prawo/europejska-karta-jezyk/uzywanie-jezykow-mniejs/8090,Wiecej-jezykow-mniejszosci-narodowych-i-etnicznych-kampania-promocyjna.html>; zob. także: W. Ferfecki, *Rząd chce więcej mniejszości*, 27 sierpnia 2014 r., <http://www.rp.pl/artykul/1136068.html> [30.09.2014].

⁹ Tj. Dz.U. z 2014 r., poz. 263.

ucznia w szkole. Złożenie wniosku jest równoznaczne z: 1) w przypadku nauki języka mniejszości lub języka regionalnego – zaliczeniem tych zajęć do obowiązkowych zajęć edukacyjnych ucznia; 2) w przypadku nauki własnej historii i kultury – zaliczeniem tych zajęć do dodatkowych zajęć edukacyjnych ucznia. W § 4-8 rozporządzenia znalazły się szczegółowe zapisy dotyczące możliwych form nauki języków mniejszości lub w językach mniejszości w zależności od liczby zgłoszonych uczniów.

Stan nauczania języka niemieckiego jako języka mniejszości narodowej

Nauczanie języka niemieckiego jako języka mniejszości narodowej zapoczątkowane zostało na terenie województwa opolskiego w 1992 r. Szczególnie dynamiczny wzrost liczby uczniów korzystających z nauki języka niemieckiego jako języka mniejszości można było obserwować w latach 90. XX w. (zob. tab. 1).

Tabela 1. Nauczanie języków ojczystych mniejszości w szkołach podstawowych i zespołach międzyszkolnych w latach 1990-1997

Rok szkolny	Ogółem	W tym język						
		biało-ruski	kaszu-biski	lite-wski	nie-miecki	sło-wacki	ukra-ński	łem-kowski
liczba szkół								
1990/1991	120	48	–	11	–	19	42	–
1991/1992	118	46	–	10	–	19	43	–
1992/1993	127	43	–	10	10	17	47	–
1993/1994	145	41	1	10	31	12	50	–
1994/1995	189	42	1	10	67	14	55	–
1995/1996	249	43	2	10	111	14	69	–
1996/1997	395	40	2	13	252	13	75	–
1997/1998	419	38	4	13	265	15	80	4
liczba uczniów								
1990/1991	5193	3033	–	583	–	481	1096	–
1991/1992	5213	2878	–	685	–	494	1156	–
1992/1993	6722	3030	–	593	1307	498	1294	–
1993/1994	8658	2904	20	619	3136	454	1525	–
1994/1995	12 000	3110	24	612	6152	560	1542	–
1995/1996	16 741	3076	28	609	10 498	523	2007	–
1996/1997	29 348	2904	32	636	23 050	471	2255	–
1997/1998	31 514	2744	173	626	25 325	441	2154	51

Źródło: *Oświata i wychowanie w roku szkolnym 2000/2001*, GUS, Warszawa 2001.

Od roku szkolnego 1999/2000 w polskim systemie edukacji, w miejsce dotychczasowej ośmioklasowej szkoły podstawowej, wprowadzono sześcioletnie szkoły podstawowe i trzyletnie gimnazja dla młodzieży w wieku 13-16 lat. Również na tym poziomie kształcenia wprowadzono nauczanie języka niemieckiego jako języka mniejszości i w kolejnych latach, po osiągnięciu pełnego cyklu kształcenia, liczba uczniów oscylowała na poziomie 10 tys. Jednak dekadę później można było zaobserwować tendencję spadkową.

Tabela 2. Nauczanie języka niemieckiego jako języka mniejszości narodowej w szkołach dla dzieci i młodzieży w latach 1992-2010

Rok szkolny	Szkoła podstawowa	Liczba uczniów w szkole podstawowej	Gimnazjum	Liczba uczniów w gimnazjum
1992/1993	10	1307	–	–
1993/1994	31	3136	–	–
1994/1995	67	6152	–	–
1995/1996	111	10 498	–	–
1996/1997	252	23 050	–	–
1997/1998	265	25 325	–	–
1998/1999	267	28 822	–	–
1999/2000	273	25 545	49	2588
2000/2001	269	24 640	53	6148
2001/2002	256	26 241	62	9967
2002/2003	261	26 128	63	10 823
2003/2004	254	24 200	70	11 269
2004/2005	256	24 025	75	11 391
2005/2006	263	24 201	82	10 974
2006/2007	268	24 420	81	10 524
2007/2008	264	24 032	88	10 249
2008/2009	267	23 616	89	9460
2009/2010	274	23 537	89	7946

Źródło: *Nauczanie języka niemieckiego w Polsce. Raport przeglądowy 1990-2010 sporządzony przez ORE na zlecenie MEN*, Warszawa 2011, http://www.ore.edu.pl/phocadownload/edukacja_jezykowa/raport%20polsko-niemiecki_all1.pdf, s. 25 [31.08.2014].

W roku szkolnym 2013/2014 na 65 675 uczniów korzystających z nauki języka niemieckiego lub w języku mniejszości, języka niemieckiego uczyło się 40 809 uczniów, co stanowiło 62,13%. Na poziomie szkół podstawowych – 61,63% (27 650 uczniów wobec 44 861 ogółem), a gimnazjów ponad 50%. Przy czym dane dotyczące nauczania języków mniejszości publikowane przez Główny Urząd Statystyczny (tab. 3) i na stronie Systemu Informacji Oświatowej (tab. 4) nieznacznie się różnią.

Tabela 3. Nauczanie języków mniejszości narodowych i etnicznych oraz języka regionalnego w szkołach dla dzieci i młodzieży w roku szkolnym 2013/2014*

Języki ojczyste	Szkoły podstawowe		Gimnazja		Licea ogólnokształcące		Technika	
	szkoły	uczniowie	szkoły	uczniowie	szkoły	uczniowie	szkoły	uczniowie
Ogółem	746	43 814	272	9672	28	1442	21	435
Białoruski	24	1610	18	731	3	669	–	–
Kaszubski	273	13 010	99	2554	11	326	12	251
Litewski	7	265	5	135	2	114	–	–
Łemkowski	21	117	7	42	2	4	–	–
Niemiecki	335	27 547	95	5682	2	55	5	133
Ukraiński	74	927	45	481	8	274	4	51

* łącznie z zespołami międzyszkolnymi.

Dane obejmują samodzielne szkoły dla dzieci i młodzieży mniejszości narodowych i etnicznych oraz posługujących się językiem regionalnym, jak również szkoły i zespoły międzyszkolne, w których organizowane są dodatkowe zajęcia z nauczania tych języków.
 Źródło: *Mały Rocznik Statystyczny Polski*, GUS, Warszawa 2014 http://stat.gov.pl/download/gfx/portalinformacyjny/pl/defaultaktualnosci/5515/1/15/1/maly_rocznik_statystyczny_2014.pdf [25.09.2014].

Tabela 4. Liczba uczniów uczęszczających na zajęcia z języka mniejszości narodowej lub etnicznej lub regionalnego według typów szkół w roku szkolnym 2013/2014*

Typ jednostek	Język mniejszości narodowej										Razem
	białoruski	hebrajski	kaszubski	litewski	łemkowski	niemiecki	ormiański	słowacki	ukraiński	romski	
Przedszkole/ oddział przedszkolny w SP	121	130	653	126	66	7259	2	181	336	-	8874
Szkoła podstawowa	1610	205	13 205	276	209	27 650	49	139	1518	-	44 861
Gimnazjum	731	34	2682	143	65	5712	-	13	620	-	10 000
Zasadnicza szkoła zawodowa	-	-	83	-	-	56	-	-	17	-	156
Licium ogólnokształcące	672	-	340	114	12	55	-	-	282	-	1475
Technikum	-	-	184	5	-	77	-	-	34	-	300
Sześćioletnia szkoła muzyczna I stopnia	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2	2
Policealna szkoła artystyczna	7	-	-	-	-	-	-	-	-	-	7
Razem	3141	369	17 147	664	352	40 809	51	333	2807	2	65 675

* łącznie z zasadniczymi szkołami zawodowymi (w roku szkolnym 2013/2014 – 5 szkół z językiem kaszubskimz 83 uczniami, 2 szkoły z językiem niemieckim z 56 uczniami oraz 2 szkoły z językiem ukraińskim z 17 uczniami).

Źródło: System Informacji Oświatowej – stan na 30 września 2013 r.

Tabela 5. Liczba uczniów uczęszczających na zajęcia z języka niemieckiego jako języka mniejszości narodowej w roku szkolnym 2013/2014 według województw

Typ jednostki	Przedszkole		Szkoła podstawowa		Gimnazjum		Zasadnicza szkoła zawodowa		Liceum ogólnokształcące		Technikum		Razem	
	liczba uczniów	liczba szkół	liczba uczniów	liczba szkół	liczba uczniów	liczba szkół	liczba uczniów	liczba szkół	liczba uczniów	liczba szkół	liczba uczniów	liczba szkół	liczba uczniów	liczba szkół
Lubuskie	2	1	67	2	75	2	-	-	15	1	27	1	186	7
Mazowieckie	5	2	4	1	-	-	-	-	-	-	-	-	9	3
Opolskie	6505	149	17 721	204	3850	60	56	2	-	-	50	2	28 182	417
Pomorskie	1	1	111	2	-	-	-	-	-	-	-	-	112	3
Śląskie	704	24	8955	110	1682	29	-	-	40	1	-	-	11 381	164
Warmińsko-mazurskie	33	3	792	16	105	4	-	-	-	-	-	-	930	23
Wielkopolskie	9	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	9	1
Razem	7259	181	27 650	335	5712	95	56	2	55	2	77	3	40 809	618

Zródło: http://www.cie.men.gov.pl/images/stories/sio_dane_statystyczne/jezyki_mniejszosci_narodowych_30092013v5.ods [12.09.2014]

Ponad 28 tys. dzieci i młodzieży uczyło się języka niemieckiego jako języka mniejszości na terenie województwa opolskiego, co stanowiło 22% ogółu uczniów, w tym na poziomie szkoły podstawowej odpowiednio – 36%, gimnazjów – 14%, szkół ponadgimnazjalnych – 0,3%. Z analiz Kuratorium Oświaty w Opolu wynika, że takie tendencje utrzymują się od kilku lat. W szczególności widoczne jest obniżenie liczby dzieci pomiędzy szkołą podstawową a gimnazjum, a później szkołą ponadgimnazjalną. W roku szkolnym 2012/2013 ponad 50% różnych form wsparcia dla mniejszości narodowych i etnicznych oferowanych ogółem w skali kraju przypadało na województwo opolskie, a w skali województwa na mniejszość niemiecką – 72%¹⁰.

Dane dotyczące dodatkowych środków kierowanych do systemu oświaty na nauczanie języków mniejszości zaprezentowano w tabeli 5. Wysokość tych środków jest uzależniona od liczby uczniów objętych nauczaniem i zgłoszonych do Systemu Informacji Oświatowej. Corocznie Ministerstwo Edukacji Narodowej wydaje rozporządzenie w sprawie sposobu podziału części oświatowej subwencji ogólnej dla jednostek samorządu terytorialnego. Środki te są zwiększane o odpowiednio 20% (waga P9), 150% (waga P10), 110% (P11 waga przejściowa między P9 i P10) i 40% (waga P12 dla szkół prowadzących nauczanie w dwóch językach), w stosunku do tzw. standardu finansowego A przypadającego na każdego ucznia.

Tabela 6. Wysokość środków przeznaczonych dla poszczególnych samorządów na oświatę mniejszości narodowych i etnicznych oraz na nauczanie języka regionalnego w ramach części oświatowej subwencji ogólnej w roku 2014

	Rok 2014				razem
	kwota subwencji dla wagi P9 (w zł)	kwota subwencji dla wagi P10 (w zł)	kwota subwencji dla wagi P11 (w zł)	kwota subwencji dla wagi P12 (w zł)	
Gminy	23 824 287	173 746 614	96 531 348	2 035 746	296 137 995
Powiaty	1 389 181	10 643 735	2 623 771	507 734	15 164 421
Województwa	348 149	0	232 297	427 284	1 007 730

Źródło: *Informacje o wysokości środków przeznaczonych dla poszczególnych samorządów na oświatę mniejszości narodowych i etnicznych oraz na nauczanie języka regionalnego w ramach części oświatowej subwencji ogólnej w roku 2014*, <http://mniejszosci.narodowe.mac.gov.pl/download/86/15707/KwotynaliczonedluczniowMNiEna14-subwosw.xlsx> [12.09.2014].

¹⁰ Dane Kuratorium Oświaty w Opolu.

Oddolne działania i inicjatywy na rzecz nauczania języka niemieckiego jako języka mniejszości

Szczególnie intensywne działania na rzecz popularyzacji nauczania języka niemieckiego jako języka mniejszości podejmuje Związek Niemieckich Stowarzyszeń Społeczno-Kulturalnych w Polsce¹¹ oraz Dom Współpracy Polsko-Niemieckiej¹². Działa Niemieckie Towarzystwo Oświatowe, które zrzesza nauczycieli i zajmuje się głównie praktyką i metodyką nauczania języka niemieckiego¹³. Przede wszystkim podkreśla się korzyści płynące z dwujęzyczności. Ze środków Ministerstwa Spraw Wewnętrznych RFN zorganizowano kampanię „Bilingua – łatwiej z niemieckim”. Powstała strona kampanii, jak również działa doradca ds. dwujęzyczności. Prowadzona jest działalność wydawnicza w tym zakresie. Wydano takie publikacje o charakterze poradnikowym, jak: *Dwa języki podwójna szansa. Poradnik dla rodziców dzieci dorastających dwujęzycznie; Vademecum. Deutsch als Minderheitensprache in der Praxis*, oprac. W. Gaida (także w języku polskim: *Język niemiecki jako język mniejszości w praktyce*). Wydawany jest polsko-niemiecki magazyn dla klas IV-VI „Keks”, a dla młodzieży „Antidotum”¹⁴. Organizowane są spotkania z uczniami klas szóstych pod hasłem „Niemiecki – dla mnie ok!”. W 2014 r. odbyło się ponad 30 takich spotkań. Zorganizowano cykl czytania bajek dla dzieci z mniejszości niemieckiej. W roku 2014 rozpoczęło działalność 21 klubów odkrywców niemieckiego w szkołach podstawowych i gimnazjach województwa opolskiego i śląskiego. Organizowano spotkania promocyjno-informacyjne „Dwujęzyczność – podaj dalej!” przeznaczone dla rodziców i nauczycieli. Nauczanie języka niemieckiego jest prowadzone także w formie tzw. szkół sobotnich¹⁵. Coraz większy dorobek mają również szkoły prowadzone przez stowarzyszenia, np. Stowarzyszenie Pro Liberis Silesiae z Raszowej¹⁶.

Organizowane są również konferencje i debaty poświęcone problematyce nauczania języka niemieckiego jako języka mniejszości. W szczególności 24-27 września 2014 r. odbyło się XIX Seminarium Śląskie, poświęcone nauczaniu języków mniejszości w Polsce pt. „Edukacja mniejszościowa w Polsce – wczoraj – dziś – jutro”, w trakcie którego dużo miejsca poświęcono nauczaniu języka niemieckiego¹⁷.

¹¹ www.vdg.pl [12.09.2014].

¹² www.haus.pl [12.09.2014].

¹³ www.dbg.vdg.pl [12.09.2014]; Opolskie Centrum Doskonalenia Nauczycieli Niemieckiego Towarzystwa Oświatowego jest jednostką akredytowaną i przyznającą certyfikaty Instytutu Goethego. Zob. także: Oferta edukacyjna 2014/2015 Opolskiego Centrum Doskonalenia Nauczycieli Niemieckiego Towarzystwa Oświatowego [broszura w posiadaniu autorki].

¹⁴ Bezpłatny kwartalnik BJDM-u (BJDM – Bund der Jugend Deutschen Minderheit).

¹⁵ www.bilingua.haus.pl [21.09.2014].

¹⁶ <http://www.edukacja-raszowa.eu/> [21.09.2014].

¹⁷ <http://haus.pl/aktualnosci-627.html> [21.09.2014].

Problemy i kontrowersje związane z nauczaniem języka niemieckiego jako języka mniejszości

W latach 90. XX w. duże kontrowersje budziło korzystanie z nauki języka niemieckiego przez osoby narodowości polskiej. W ostatnich latach najbardziej nabrzmiałą sytuacją konfliktową była sprawa szkoły w Kędzierzynie-Koźlu, przejętej przez Stowarzyszenie Oświatowe Koźle Rogi. Szkoła została wpisana do ewidencji szkół i placówek prowadzonych przez organy inne niż gmina Kędzierzyn-Koźle 1 sierpnia 2012 r. pod nazwą Publiczny Zespół Przedszkolno-Szkolny z nauczaniem w języku polskim i języku mniejszości w Kędzierzynie-Koźlu i rozpoczęła działalność we wrześniu 2012 r.¹⁸ Sprawa szkoły odbiła się szerokim echem na łamach prasy. Przede wszystkim spór wzbudziła kwestia związana z ponownym złożeniem wniosków o objęcie uczniów nauczaniem języka niemieckiego jako języka mniejszości po przejęciu szkoły przez stowarzyszenie¹⁹. We wrześniu 2014 r. duże kontrowersje wywołał artykuł opublikowany na łamach „Rzeczpospolitej” o znamienym tytule *Volkslista w szkole na Opolszczyźnie?*, którego autor postawił tezę, iż Polacy mają dodatkowe lekcje niemieckiego, jeśli podpiszą deklarację, że należą do mniejszości²⁰. Środowisko mniejszości niemieckiej w odpowiedzi na ten artykuł wystosowało list otwarty. Przewodniczący Związku Niemieckich Stowarzyszeń Społeczno-Kulturalnych w Polsce Bernard Gaida podkreślił, iż udział w takich zajęciach jest związany z subiektywnie odczuwanym poczuciem własnej odrębności i przynależności do danego kręgu kulturowego i nie wymaga składania deklaracji narodowościowej²¹.

¹⁸ Ewidencja szkół i placówek prowadzonych przez organy inne niż gmina Kędzierzyn-Koźle <http://www.static.mzoiwkk.pl/download//655/ewidencja-szkol-i-placowek.doc> [21.09.2014]; Protokół Nr XXVII/12 z sesji Rady Miasta Kędzierzyn-Koźle odbytej w dniu 24 września 2012 r. <http://www.kedzierzynkozle.pl/bip/index.php?t=210&id=47423&mode=a&d=T> [21.09.2014].

¹⁹ <http://gazetylokalne.pl/a/polskie-dzieci-w-niemieckiej-szkole-cykl-publicakj/print>; <http://www.tygodnik7dni.pl/coraz-gestsza-atmosfera-wokol-podstawowki-w-kozlu-rogach-2012,09,18.html>; <http://www.lokalna.com.pl/main.php?act=czyt&artid=20693>; <http://www.nto.pl/apps/pbcs.dll/article?AID=/20130829/POWIAT03/130829567>; <http://www.nto.pl/apps/pbcs.dll/article?AID=/20120913/POWIAT03/120919710>; http://lokalna24.pl/news/?act=one&from=_portal_news&kind=miasto&id=6853; <http://www.rp.pl/artykul/535576,878786-Oplaca-sie-prowadzic-szkoly-dla-mniejszosci.html>; <http://wiadomosci.wp.pl/kat,1342,title,Bedzie-postepowanie-dyscyplinarne-ws-dyrektor-z-Kozla-Rogow,wid,14953926,wiadomosc.html?ticaid=113873>; <http://dorzeczy.pl/id,3108/Oswiatowy-blitzkrieg.html> [12.09.2014].

²⁰ A. Grabek, *Volkslista w szkole na Opolszczyźnie?*, 18 września 2014 r., <http://www.rp.pl/artykul/1142024.html>; [21.09.2014].

²¹ <http://www.vdg.pl/pl/article/2165-list-otwarty-do-redakcji-dziennika-rzeczpospolita> [21.09.2014].

Nauczyciele. Program „Niwki”

Naprzeciw wyzwaniom związanym z kształceniem nauczycieli wyszedł program „Niwki”, zapoczątkowany 20 lat temu. Wówczas to grupa 30 nauczycieli rozpoczęła intensywny kurs języka niemieckiego. Przez pierwsze 5 miesięcy roku szkolnego zajęcia odbywały się w poniedziałki, wtorki i środy w Niwkach, przez pozostałe 5 miesięcy roku szkolnego w czwartki, piątki i soboty – również w Niwkach. Kursy kończyły się egzaminami Instytutu Goethego na poziomie ZMP i KDS. Program miał także swoje grupy zamiejscowe w Oleśnie i w Gliwicach. Do czasu przejścia programu przez Urząd Marszałkowski Województwa Opolskiego w programie „Niwki” udział wzięło ok. 300 nauczycieli. Realizatorem programu był WOM w Opolu (do 1999 r.). Oferta edukacyjna programu „Niwki” jest adresowana do: nauczycieli języka niemieckiego zatrudnionych w szkołach z dodatkową nauką języka niemieckiego jako języka mniejszości narodowej, w szkołach dwujęzycznych, jak i nauczycieli uczących języka niemieckiego jako obcego, nauczycieli przedmiotów humanistycznych i matematyczno-przyrodniczych na wszystkich etapach edukacyjnych w województwie śląskim i opolskim²².

Program „Niwki” w 2014 r. obejmuje: cykl I – nauczanie języka mniejszości narodowej w edukacji przedszkolnej i wczesnoszkolnej – 60 osób (4 grupy); cykl II – seminaria i warsztaty przedmiotowo-metodyczne w zakresie nauczania języka niemieckiego – 90 osób (6 grup); cykl III – kurs językowy dla nauczycieli przedmiotów humanistycznych i matematyczno-przyrodniczych w aspekcie dwujęzyczności – 32 osoby (2 grupy); warsztaty metodyczne z zakresu nauczania dwujęzycznego – 15 osób (1 grupa); cykl IV – szkolenia i warsztaty przedmiotowo-metodyczne w zakresie edukacji regionalnej i wielokulturowej – 60 osób (3 grupy). Łącznie w programie „Niwki” w 2014 r. uczestniczy 367 nauczycieli i 120 dyrektorów. Przez 20 lat trwania programu 8500 osób wzięło w nim bezpośredni udział. W okresie realizacji programu, tj. w latach 1993-2014, następowała jego ewolucja i zmiana podejścia. W pierwszym okresie dominowała nauka języka niemieckiego dla nauczycieli. Następnie koncentrowano się głównie na wsparciu metodycznym i językowym nauczycieli różnych przedmiotów i z wszystkich poziomów edukacyjnych. Obecne działania skupiają się na rozwijaniu współpracy większości z mniejszością oraz mniejszości z większością na rzecz jakości edukacji i budowy społeczeństwa wielokulturowego²³.

²² Dane Regionalnego Centrum Rozwoju Edukacji w Opolu otrzymane od Dyrektora Centrum p. Lesława Tomczaka.

²³ *Ibidem*.

Uwagi końcowe

Sytuację mniejszości niemieckiej w Polsce, na tle innych państw Europy Centralnej, ocenia się stosunkowo dobrze²⁴. Analiza porównawcza z sytuacją pozostałych mniejszości wskazuje, iż spośród ogółu uczniów korzystających z różnych form nauki języków mniejszości lub w językach mniejszości, najwięcej osób pobiera naukę właśnie języka niemieckiego, ale głównie w formie dodatkowego przedmiotu. Najistotniejsze problemy i wyzwania związane z nauczaniem języka niemieckiego jako języka mniejszości to przede wszystkim słabo rozwinięte nauczanie dwujęzyczne, niekontynuowanie nauki na poziomie gimnazjalnym i w szkołach ponadgimnazjalnych, problemy związane z kształceniem, doksztalcaniem i doskonaleniem nauczycieli, brak podręczników oraz finansowanie. Duże kontrowersje wzbudza z jednej strony konieczność złożenia wniosku o objęcie dziecka nauką języka mniejszości narodowej, traktowanego przez część rodziców jako swoista deklaracja niemieckiej świadomości narodowej, z drugiej zaś strony korzystanie z nauki języka niemieckiego organizowanego na zasadach języka mniejszości przez osoby nieidentyfikujące się z mniejszością niemiecką. W ostatnich latach zaobserwować można wiele oddolnych inicjatyw na rzecz nauczania języka niemieckiego jako języka mniejszości, przy widocznym także zaangażowaniu władz centralnych.

Teaching of the German language as a language of national minority in contemporary Poland

Abstract

Teaching German as a language of national minority started in Poland in the early 1990s. Over the last twenty years, an increasing number of schools have introduced German as a subject in their curriculum. There are bilingual classes too, but German is not used as an instructive language on a large scale. The main aim of the article is to analyse the policy of the Polish authorities towards German minority and the situation of German as a language of national minority in the system of education in Poland.

²⁴ S. Wolff, K. Cordell, *Ethnic Germans as a Language Minority in Central and Eastern Europe: Legislative and Policy Frameworks in Poland, Hungary and Romania*, <http://www.stefanwolff.com/files/Ethnic%20Germans%20as%20a%20Language%20Minority.pdf> [20.09.2014].